

Asia: VN/31220/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi - Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 2)

Esitutkintaa ja syyteharkintaa koskevat muutosehdotukset

1. Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen

RIKU kannattaa muutosehdotusta siitä, että asianomistajan yksityisoikeudellista korvausvaatimusta ei selvitettäisi esitutkinnassa, jos on ilmeistä, ettei syyttäjä ota sitä ajaakseen.

Käytännön asiakastyössämme olemme huomanneet, että poliisin pyyntö toimittaa korvausvaatimukset tiettyyn määräpäivään mennessä palauttamalla poliisin lomake aiheuttaa jopa enemmän haittaa kuin hyötyä uhreille, koska tämä pyyntö esitetään käytännössä lähes kaikissa rikoksissa eli myös väkivalta- ja liikenne rikoksissa, joissa kummassakaan vaatimusten toimittamisella poliisille ei ole lopulta merkitystä. Syyttäjä ei aja esimerkiksi pahoinpitelyn tai seksuaalirikoksen uhrin korvausvaatimuksia aineettomista vahingoista ja liikenne rikoksissa korvausvaatimukset esitetään ensisijaisesti vakuutusyhtiölle. RIKUn käytännön asiakastyössä ei juurikaan tule esiin tapauksia, joissa syyttäjä ajaa uhrin aineettomia vaatimuksia, jolloin korvausvaatimusten selvittämällä ja poliisin lomakkeen täyttämällä olisi ollut tosiasiallista merkitystä.

RIKU kehottaakin harkitsemaan uudenlaisen lomakepohjan tekemistä asianomistajan vaatimuksille sekä sen ottamista huomioon, että lomakkeen täyttäminen ei ole tarkoituksenmukaista kaikkien rikosten kohdalla. Poliisin tulisi myös kouluttaa kuulustelijoita siitä, milloin on ilmeistä, että syyttäjä ei aja asianomistajan vaatimuksia. RIKUn käsityksen mukaan näin on liikennevahinkojen kohdalla sekä siltä osin kuin kysymys on henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvista rikoksista, joissa uhreille aiheutuu tyypillisesti aineettomia vahinkoja.

Edellisiin kappaleisiin viitaten, näemme asiakastyössämme paljon ongelmia koskien myös poliisin sähköisen rikosilmoituksen täyttämistä vahingonkorvausvaatimusten osalta. Lomake edellyttää euromäärien ilmoittamista, mikä ei käsityksemme mukaan ole tarpeellinen rikosilmoitusvaiheessa erityisesti henkeen ja terveyteen sekä seksuaalirikoksiin liittyvien rikosten kohdalla. Asianomistajan kannalta olisi huomattavasti selkeämpää, jos sähköisessä rikosilmoituksessa voisi ilmoittaa vain sen, että rikoksesta on aiheutunut vahinkoja, joista tullaan esittämään vahingonkorvausvaatimuksia, mutta euromääräiset perustellut vaatimukset esitetään vasta lähempänä oikeudenkäyntiä. RIKUn kokemuksen mukaan jotkut asiakkaat luopuvat joskus kokonaan ilmoituksen tekemisestä, koska

kokevat lomakkeen täyttämisen vaikeaksi, jopa mahdottomaksi, tuon vahingonkorvausvaatimuksen perustelun ja euromääräisen erittelyn osalta.

2. Rikosilmoituksen kirjaamisvelvollisuus

RIKU kannattaa muutosehdotusta siitä, että esitutkintaviranomaisen valvontatoiminnan yhteydessä tietoverkossa havaitusta epäilystä rikoksesta ei kirjattaisi jatkossa rikosilmoitusta, jos rikoksesta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, ja on ilmeistä, että esitutkinta tultaisiin keskeyttämään. RIKU toteaa, että tämä muutos keventää poliisin työtä ja edesauttaa sitä, että oikeudenhoidon resursseja voidaan kohdentaa nykyistä oikeudenmukaisemmin ja tarkoituksenmukaisemmin.

Myös muutosehdotus siitä, että rikosilmoituksen kirjaamista voidaan poikkeuksellisesti lykätä, jos se olisi tarpeen käynnissä olevan tai tulevan tiedonhankinnan turvaamiseksi, valtion turvallisuuden varmistamiseksi taikka hengen tai terveyden suojaamiseksi, on kannatettava. Kaikista RIKUn asiakkaista 21 % oli vuonna 2025 lähisuhdeväkivallan uhreja ja hallituksen esityksessä (s. 48) on kuvattu niitä riskejä, joita rikosilmoituksen kirjaamisella voi olla uhrin turvallisuuteen. RIKU pitää kuitenkin tärkeänä, että prosessi siitä, miten uhri saa kirjallisen vahvistuksen rikosilmoituksesta, on selvä ja toimiva, jotta tieto rikosilmoituksesta ei mene epäilylle tätä kautta.

3. Esitutinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

RIKU kannattaa muutosehdotusta siitä, että esitutinnan toimittamatta jättämisen tai lopettamisen käyttöalaa laajennettaisiin ja niiden käyttöä helpotettaisiin antamalla tutkinnanjohtajalle nykyistä enemmän toimivaltaa, koska tämän voidaan arvioida vapauttavan syyttäjien työtaakkaa, ja edistävän siten oikeudenhoidon resurssien tehokasta kohdentamista.

Voitaneen pitää järkevänä, että ainakin ns. laajoissa rikoskokonaisuuksissa jätettäisiin lievemmat ns. sakolla sovitettavat rikokset selvittämättä. Jos henkilöä esimerkiksi epäillään törkeästä huumausainerikoksesta, ei välttämättä ole tarkoituksenmukaista selvittää epäillyn tekemää väärän henkilötiedon antamista viranomaiselle tai maahantulokiellon rikkomista, joilla käytännössä ei ole kuitenkaan merkitystä tuomittavaan rangaistukseen.

RIKU yhtyy hallituksen esityksessä (s. 49) todettuun, että tarkoituksena ei olisi tiettyjen rikosten jättäminen tutkimatta säännönmukaisesti tai esimerkiksi silloin, kun tekijä on alaikäinen. On ensiarvoisen tärkeää, että myös alle 15-vuotiaiden tekemät rikokset selvitetään riittävästi, jotta uhrien on mahdollista saada korvauksia aiheutuneista vahingoista Valtiokonttorilta ja viime kädessä siviilikanteella tuomioistuimen kautta.

Lopuksi RIKU huomauttaa siitä, että osapuolia ei ohjattaisi sovitteluun, jos on epäselvyyttä siitä, kenen vastuulla rikos on. Sovittelijat eivät voi ottaa hoitaakseen esitutkinnallisia tehtäviä.

4. Esitutkintatoimenpiteiden asettaminen tärkeysjärjestykseen

RIKU kannattaa muutosehdotusta siitä, että esitutkintalain 3 luvun 11 §:n 5 momenttiin lisättäisiin perusteet, jotka voitaisiin ottaa huomioon arvioitaessa sitä, missä tilanteissa ja millä tavalla esitutkintatoimenpiteet voitaisiin asettaa tärkeysjärjestykseen. RIKUn asiakastyön kokemuksen mukaan poliisi on jo suhteuttanut esitutkintatoimenpiteitä asian laatuun ja vakavuuteen nähden, mutta asiasta on tärkeää säätää tarkemmin.

RIKU yhtyy hallituksen esityksessä (s. 50) esitettyyn, että kiireellisyysperusteiden ja priorisointiperusteiden suhde on ymmärrettävä siten, että esimerkiksi lapsen kohdistuvan rikoksen

esitutkinta tulee yleensä saattaa loppuun nopeammin kuin aikuiseen kohdistuvan rikoksen esitutkinta. Yksittäisten esitutkintojen olosuhteista riippuen saattaa kuitenkin olla perusteltua kohdentaa resursseja siten, että aikuiseen kohdistuvan rikoksen selvittämiseksi tarpeellinen ja kiireellinen esitutkintatoimenpide suoritetaan ennen vastaavaa lapseen kohdistuvan rikoksen tutkimiseksi tarpeellista, mutta vähemmän kiireellistä toimenpidettä. RIKU toteaa, että näin on esimerkiksi valvontakameratallenteiden hankkimisen suhteen, kun yleisesti tiedetään, että eri paikoissa olevilla valvontakameroilla voi olla hyvinkin lyhyet tallenteiden säilytysajat. Esimerkiksi seksuaalirikoksissa valvontakameratallenteet voivat olla ratkaisevassa asemassa näytön arvioimisessa. Samoin ip-osoitetietoja säilytetään vain rajallinen aika eli niidenkin saamiseksi tulee toimia tietyn ajan sisällä. RIKUn asiakastyössä on ollut monia tapauksia, joissa todisteita ei ole hankittu ajoissa, eivätkä ne ole olleet enää myöhemmin saatavilla. Poliisin työn helpottamiseksi voisi olla jonkinlainen listaus tarkistettavista asioista, joka tehtäisiin kaavamaisesti kaikkien vähänkään vakavampien rikosten kohdalla, jolloin kartoitettaisiin välittömästi, mahdollisesti saatavilla olevat todisteet.

5. Esitutinnan keskeyttäminen

RIKU kannattaa lähtökohtaisesti muutosehdotusta siitä, että säännöstä esitutinnan keskeyttämisestä muutettaisiin poistamalla edellytys siitä, että rikoksesta ei epäillä ketään. Samoin kuin siitä, että säädettäisiin keskeyttämisen olevan mahdollista, jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavissa asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta.

RIKUn asiakastyössä tulee ilmi paljon kansainvälisiä petoksia, kuten rakkauspetoksia. Uhrin asema on näissä todella valitettava, jos poliisilla ei ole mitään mahdollisuuksia selvittää tekijää eikä palauttaa rikoshyötyä. Joskus kuitenkin näitäkin rikoksia saadaan selvitettyä ja uhrit ovat saaneet joitain menetettyjä rahojaan takaisin. RIKU ymmärtää, että tällaisten tapausten selvittämiseen ja tutkimiseen kuluu runsaasti poliisin työaikaa ja tiukkojen resurssien vallitessa pitää parempana, että resursseja käytetään rikoksiin, joissa tekijän vastuuseen saattaminen on mahdollista. Toisaalta näidenkin rikosten osalta tulee aina tapauskohtaisesti harkita esitutinnan keskeyttämisen edellytykset, koska uhrien menetykset näissä rikoksissa saattavat olla hyvin mittavat, eikä niiden selvittäminen aina ole mahdotonta. Välillä on myös käynyt ilmi, että rikoksen tekijä onkin ollut Suomessa, mikä on voinut helpottaa rikoksen selvittämistä.

6. Edunvalvojan määrääminen lapselle

-

7. Kuulustelujen äänitallentaminen

RIKU kannattaa muutosehdotusta siitä, että esitutkinlain 9 luvun 3 §:ään lisättäisiin mahdollisuus ottaa kuulustelutilaisuus kokonaan tai osittain ääni- ja kuvatallenteen vaihtoehtona äänitallenteeseen, jolloin se toimisi kuulustelutilaisuuden dokumentoinnin välineenä.

RIKU on jo pitkään kannattanut sitä, että ainakin vakavampien rikosten esitutkintakuulustelut tallennetaan videolle, jotta tallenteesta voitaisiin myöhemmin tarvittaessa katsoa, mitä uhri on poliisille kertonut. Tämä parantaisi uhrien oikeusturvaa ja vähentäisi asioiden muistamiseen liittyviä ongelmia. Koska muisti tutkitusti heikkenee hyvin nopeasti tapahtumien jälkeen, on kohtuutonta odottaa, että asianomistajat pystyisivät hyvinkin pitkien aikojen kuluttua muistamaan asioita tarkasti vuosien päästä käräjäoikeudessa.

RIKUn näkemyksen mukaan tämäkin muutosehdotus parantaa asianosaisten oikeusturvaa, kun usein oikeuskäytännössä esitutkintakertomuksia luetaan todella tarkasti, vaikka käytännössä poliisi on yleensä kirjannut kuulustelukertomukseen oman käsityksensä kuultavan kertomasta tapahtumien kulusta, eikä sanasanasta sitä mitä uhri on kertonut. Suomessa on hyvin paljon myös ulkomaalaistaustaisia uhreja ja kuulusteluissa käytetään vakiintuneesti tulkkeja. Myös tulkkausvirheet aiheuttavat ongelmia asioiden selvittämisessä ja siksi mahdollisuus niiden tarkistamiseen jälkikäteen äänitallenteelta on uhrien oikeuksien kannalta hyvä asia.

RIKU haluaa myös tuoda esille, että esitutkinnassa tallennetun videotallenteen käyttöä varsinaisena todisteena (Oikeudenkäymiskaari 17:24) tulisi laajentaa, koska tallenteiden käyttö voi merkittävällä tavalla vähentää uhrien kuormitusta ja pelkoja oikeudenkäynteihin liittyen. Etenkin nuorten uhrien ja esimerkiksi myös yli 18-vuotiaiden seksuaalirikosten uhrien kannalta todistelun videoiminen on merkittävä toissijaista kärsimystä vähentävä tekijä. Lisäksi olisi hyvä huomioida muita heikommassa asemassa olevia asianomistajia, joiden osalta videoitu todistelu olisi esimerkiksi iän tai terveystilanteen vuoksi inhimillinen ratkaisu. Videoitujen kuulusteluiden toteuttamisessa tulee luonnollisesti huolehtia puolustuksen oikeudesta esittää kuulusteltavalle kysymyksiä ja tältä osin prosessien ja käytäntöjen tulee olla selkeät. Tämä on myös uhrin kannalta hyvä asia, jotta videotallennetta voidaan käyttää myöhemmin oikeudessa ja asiat eivät jää epäselviksi.

8. Velvollisuus antaa loppulausunto

RIKU kannattaa lähtökohtaisesti ehdotusta siitä, että esitutkintalain loppulausuntomenettelyä koskevaan säännökseen lisättäisiin säännös, jonka mukaan asianosaisten avustaja on velvollinen antamaan loppulausunnon, jos siihen varataan tilaisuus.

Korostamme kuitenkin sitä, että asianomistajan oikeusturvan toteutumisen varmistamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla avustajille tulee varata myös riittävästi aikaa loppulausunnon antamiselle. Nykyinen määräaika on useimmiten noin kahden viikon päässä, mikä on liian lyhyt aika laajempaan materiaalin perehtymiseen, asianomistajan tapaamiseen sekä laadukkaan ja oikeudellisesti perustellun lausunnon laatimiseen. Vähintäänkin avustajan tulee saada tieto, milloin loppulausuntopyyntö on odotettavissa, jotta hän voi varata aikaa toimenpiteisiin.

RIKU esittää tältä kohdin kuitenkin huolensa siitä, että tällä ehdotuksella voi olla uhreille negatiivisia vaikutuksia ainakin oikeudenkäyntikulujen osalta. Vaikka suuri osa RIKUn asiakkaista saa valtion varoista asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan ROL:n 2 luvun 1a §:n perusteella, on tilanteita, joissa pienituloisetkin rikosten uhrit joutuvat maksamaan itse avustajansa palkkion.

9. Tietojen luovuttaminen rikosrekisteristä

RIKU kannattaa ehdotusta.

Rikosasioiden tuomioistuinkäsittelyä koskevat muutosehdotukset

1. Saatavillaolohaaste ja asiamiestiedoksianto

-

2. Velvollisuus antaa ennakkovastaus

-

3. Määräaika todisteiden esittämiselle

RIKU tunnistaa ongelman siitä, että rikosasioissa ei ole preklusiota, ja toteaa todisteiden esittämisen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa olevan hyvin tärkeää. RIKUn käytännön asiakastyössä ilmenee kuitenkin mitä moninaisempia syitä sille, miksi jotain todistetta ei ole ollut käytettävissä esitutkintavaiheessa tai edes käräjäoikeudessa. Johtunee mahdollisesti viranomaisten resursseista, ettei asioita selvitetä ja todisteita hankita välittömästi. Rikosprosessin asianosaiset voivat myös olla ymmärtämättömiä asioista ja merkityksellisistä todisteista, vaikka heillä olisikin omat avustajat.

RIKU suhtautuu jossain määrin varauksellisesti muutosehdotukseen siitä, että käräjäoikeus voisi asettaa preklusion harkinnanvaraisesti asioissa, joissa toimitetaan valmisteluistunto. RIKUn asiakastyössä ei juurikaan kohdata sellaisia asianomistajia, joiden rikosasiassa valmisteluistuntoja järjestetään, kun valtaosa asiakkaista on lähisuhdeväkivallan tai seksuaalirikosten uhreja. Laajempia rikoskokonaisuuksia on kuitenkin ollut, kuten Vastaamo ja ns. marjanpoimintaoikeudenkäynnit. Kun tällaisissa laajoissa rikosasioissa asianosaisilla on avustajat ovat säännönmukaisesti esitutkinnasta lähtien ja myös poliisi joutuu suorittamaan esitutinnan huomattavasti perusteellisemmin, preklusio ei liene rikosten uhrien oikeusturvaa vaarantava. Toisaalta RIKUn asiakastyössä ei ole juurikaan näkynyt todisteiden esittäminen ns. viimeingassa tai vasta hovioikeudessa merkittävänäkään ongelmana prosessin pitkittymisen näkökulmasta. Käytännön näkökulmasta on hyvä pohtia saavutetaanko tällä muutosehdotuksella todella prosessin nopeuttamisen tavoite vai käykö päinvastoin, kun aikaa käytetään preklusion asettamiseen, jolloin myös asianosaisille tulee lisätyötä sen takia.

Hovioikeusvaiheen preklusion osalta RIKU kehottaa vielä harkitsemaan saavutetaanko muutosehdotuksella tavoiteltavat hyödyt ja arvelee, että muutoksen myötä työtaakka hovioikeusvaiheessa lisääntyisi, kun uusia todisteita ja perusteluja esitettäisiin sille, miksi niitä ei ole nimetty aikaisemmin. Rikosasioissa pyrkimys aineellisen totuuden selvittämiseen on tärkeämpää.

4. Laki tuomioistuimen velvollisuudesta ilmoittaa eräistä ratkaisuisistaan

RIKU kannattaa muutosehdotusta velvollisuudesta ilmoittaa hyvinvointialueen viranhaltijaa koskevasta rikosasiasta.

Muut huomiot

1. Onko teillä lisättävää tai huomioita vaikutustenarviointiin tai vaihtoehtoihin toteuttamistapoihin?

-

2. Onko teillä huomioita ehdotusten toimeenpanosta tai lakien voimaantulosta?

-

3. Onko teillä huomioita säätämisjärjestyksestä?

-

4. Onko teillä muita huomioita luonnoksesta hallituksen esitykseksi?

RIKU on aiemmissa kannanotoissaan tuonut esille tarpeen sähköisen järjestelmän luomiseksi erilaisten oikeudenhoitoon liittyvien asioiden hoitamiseksi (ns. Oikeudenhoidon OmaKanta). Uhrien tarpeisiin vastaava Track my crime -järjestelmä sujuvoittaisi monia tässäkin hallituksen esityksessä esille nostettuja asioita, kuten tiedonkulkua ja tiedoksiantoa. Rikoksen uhrien kannalta jo pelkästään

se, että uhri itse tai hänen avustajansa voisi käydä tarkistamassa järjestelmästä, mitä hänen tapauksessaan on tapahtunut, auttaisi häntä hoitamaan rikosasiaansa sujuvasti ja helpottaisi epävarmuuteen liittyvää ahdistusta. Tällä hetkellä moni uhri joutuu olemaan jopa vuosia epätietoisuudessa siitä, mitä hänen tapauksessaan on tapahtunut, mikä on omiaan aiheuttamaan turhaa stressiä ja ahdistusta.

Tämän lausunnon valmistelusta Rikosuhripäivystyksessä ovat vastanneet juristi Elisa Trejtnar sekä kehitysjohtaja Jaana Koivukangas.

Åberg Leena-Kaisa
Rikosuhripäivystys